

ПОТЕНЦІАЛ ДИСЦИПЛІН СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У ВИПЕРЕДЖАЛЬНІЙ ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В основу стратегічного завдання вищої школи покладено необхідність розв'язання актуальних проблем інженерної освіти з урахуванням основних світових тенденцій розвитку перспективних виробничих і соціальних технологій, змін, які відбуваються в характері та організації суспільного виробництва й управління, нових суспільних вимог до професійної компетентності, морально-етичних принципів і переконань, життєвих цінностей та ідеалів, а також до професійно значущих особистісних якостей інженерів, які сьогодні більшою мірою визначаються як європейський стандарт (В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, В.Ю. Биков, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.О. Кудін, В.І. Луговий, Н.Г. Ничкало, В.В. Олійник, І.Ф. Прокопенко, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.) [1–3; 6; 9 та ін.].

Сьогодні диктує необхідність запровадження ідеї неперервної професійної освіти, яка посідає важливе місце серед сучасних прогресивних освітніх ідей, спрямованих на забезпечення сталого розвитку нашого суспільства [3; 9 та ін.]. До найбільш характерних особливостей неперервної освіти сьогодні належать: по-перше, фундаменталізація освіти; по-друге, випереджальний характер освіти; по-третє, збільшення доступності освіти для населення; по-четверте, технологічність освіти.

Цілком зрозуміло, що *фундаменталізація* освіти спрямована на формування системного мислення, цілісної картини світу [2]; *збільшення доступності всіх видів освіти для населення* забезпечується дистанційним навчанням та запровадженням різних телекомунікаційних технологій [3]; *технологічність освіти* приводить до значущості етапів самоосвіти, принципу індивідуалізації навчання, підвищення ролі засобів навчання [3]; *випереджальний характер освіти* зорієнтовує особистість на майбутнє, на умови майбутньої професійної діяльності в інноваційних умовах розвитку суспільства [1; 9], а перед педагогами й дослідниками окреслює нові напрями в педагогічних дослідженнях, які спрямовані, перш за все, на розв'язання певних суперечностей, що відзначаються на рівні концептуалізації освіти; мети підготовки майбутніх фахівців; а також визначення змісту й технологій інноваційної підготовки сучасних професіоналів.

Мета статті полягає в розкритті впливу соціально-гуманітарної підготовки в технічному університеті у випереджальній фаховій підготовці, що має бути спрямована на формування не тільки професійних компетенцій сучасних інженерних кадрів, а й готовності до особистісно-професійного розвитку.

Твердження про те, що людина живе доти, поки вчиться, у сучасних умовах набуває особливого значення. Для розвитку будь-якого суспільства виникає потреба в особистостях, причому творчих. Особливо гостро постає це питання перед суспільством, що здійснює трансформаційні демократичні

перетворення. Таких фахівців, молодих з ґрунтовною професійною й гуманітарною підготовкою, високими моральними цінностями та принципами, глибокими знаннями природи людини, їхніх ресурсів і можливостей, які прагнуть до максимального розкриття й реалізації власного потенціалу потрібно розглядати як представників гуманітарно-технічної еліти [7], а їхнє формування як найважливіший напрям сучасної вищої школи [6].

Сучасний розвиток суспільства характеризується своїми особливостями. Не можна не відзначити, що сучасна інженерна діяльність усе більше ускладнюється. Розширився склад її функцій. Так, залежно від профілю інженера (наприклад, технологічного, механічного, економічного) збільшилась частка управлінської функції до 18–21%, організаційної – до 16–22%, комунікативної – до 12–27%, діагностичної – до 18–32% [5]. Тобто ці зміни повинні знайти відображення в змісті фахової підготовки. Отже, виникає необхідність удосконалення змісту професійної підготовки.

В умовах сьогодення значно підвищилися вимоги до випускників вищих навчальних закладів [4; 6]. На ринку праці потрібні не просто спеціалісти, а фахівці, професіонали своєї справи. Немає сумніву, що випускники вищих технічних навчальних закладів опановують обрану спеціальність за фахом на достатньо високому рівні у відомих спеціалістів у своїх галузях науки. Проте під час працевлаштування й виконання професійних обов'язків молодий спеціаліст дуже часто стикається з певними проблемами щодо сформованої готовності до професійної діяльності. Нерідко молодий фахівець не може вписатися в колектив, спілкуватися в колективі, висловлювати свою думку, ефективно брати участь у виробничих нарадах, доводити свої ідеї, йому часто бракує вмінь запобігати виникненню складних виробничих ситуацій, знаходити компромісні вирішення проблем під час виникнення конфліктних ситуацій. Усуненню цих недоліків мають допомогти інноваційні зміни в змісті освіти, а саме впровадження відповідних інтегрованих навчальних дисциплін, які значною мірою належать до суспільно-гуманітарного блоку.

Цілком імовірно, що такі дисципліни, як філософія, логіка, психологія, педагогіка, історія, культурологія, етика, естетика “занурюють” студентів у світовий досвід сучасного існування, взаємодії, відносин і спілкування людей одне з одним. Саме це “занурення” (поряд з реальним, бажано позитивним досвідом відносин з викладачами, кураторами – наставниками) дає змогу активно розвивати свідомість і самосвідомість наших майбутніх фахівців.

Варто зазначити, що з 2000/01 навчального року в навчально-виховний процес підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр” у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний університет” (НТУ “ХПІ”) було введено управлінську підготовку, необхідність, своєчасність і актуальність якої була визначена й доведена часом. У навчально-виховний процес підготовки було впроваджено 12 розроблених інноваційних курсів з психолого-педагогічних та управлінських дисциплін.

Цілком зрозуміло, що знання становлять основу теоретичної підготовки студентів. Вони можуть бути тільки тоді професійно придатними, якщо

засвоєні й прийняті ними, коли на основі розрізненої інформації змінюється й ускладнюється їх світогляд, соціальні позиції в цілому та професійні зокрема. Вважаємо, що розробка й упровадження нових психолого-педагогічних та управлінських дисциплін з урахуванням випереджального характеру фахової підготовки в умовах технічного університету сприяє набуттю майбутніми фахівцями відповідної ієрархії системи знань, яку можна подати в такому вигляді: *зміст науково-теоретичних знань*, які пов'язані з методологією педагогіки, психології, основ менеджменту, інженерної педагогіки, акмеології й відображають зміст знань про самість, самореалізацію, інженерну діяльність, професіоналізм особистості та діяльності; *практично-процесуальних*, що містять інформацію про особливості інженерної й акмеологічної діяльності, яка сприяє формуванню відповідних умінь, виконанню певних дій, отже, це знання про способи досягнення професійної майстерності та професіоналізму: формування власної продуктивної Я-концепції, виявлення критеріїв, показників, рівнів власного розвитку й розвитку своїх колег [4].

У психолого-педагогічній та управлінській підготовці майбутніх фахівців в умовах технічного університету зроблено особливий акцент на розвитку тих умінь, які знадобляться особистості як у професійній діяльності, так і життєдіяльності взагалі. Серед них: комунікативні та організаторські вміння, вміння розуміти вчинки співробітників і передбачати їхню поведінку, досягати повного розуміння з колегами, вміння запобігати конфліктам у спілкуванні, ефективно працювати в команді, здійснювати керівництво персоналом на будь-якому рівні управління, ефективно працювати з діловою документацією, готувати й проводити публічні виступи, наради [8].

Аналіз складу функцій сучасної інженерної діяльності дає змогу зробити певні припущення, що професійна діяльність такого фахівця не може здійснюватися без високого рівня розвитку в інженера комунікативних та організаторських здібностей. Для нього стає досить важливим опанувати знання в площині психології, педагогіки, управління, без яких стає неможливим: визначення індивідуальних особливостей психіки кожного співробітника; розуміння мотивів різноманітних дій і вчинків колег; вибір правильної тактики поведінки, прогнозування й запобігання прояву кризових ситуацій; розробка стратегії та впровадження тактики на успіх у діяльності.

Наскрізна психолого-педагогічна й управлінська підготовка в університеті розширює кругозір молодій особі у сфері знань про особистість, про технології соціального управління, про акмеологічні технології розвитку особистості, свого особистісного потенціалу, умов перетворення фахівця в професіонала, а отже, сприятиме його особистісно-професійному розвитку [5].

Зазначимо, що за умов сьогодення існує тенденція редукції (зменшення) предметів гуманітарного циклу в негуманітарних ВНЗ. У зв'язку з переходом до Болонського процесу в навчальних планах практично всі гуманітарні дисципліни (у тому числі психологія, педагогіка й управлінські дисципліни тощо) віднесені до “вибіркових дисциплін”, і при цьому істотно зменшується термін для їхнього вивчення (відзначається істотне скорочення кредитів).

Проведені кафедрою педагогіки й психології управління соціальними системами НТУ “ХПІ” дослідження з 2002 р. до теперішнього часу серед студентів III, IV і V курсів різних факультетів (енергомашинобудівного (ЕМ), електромашинобудівного (ЕМБ), інформатики і управління (ІФ), машинобудівного (МБ) та ін.) нашого університету дають змогу проаналізувати отримані дані. Так, наприклад, на предмет виявлення їхнього ставлення: *по-перше*, до необхідності вивчення психолого-педагогічних і управлінських дисциплін (виявлення їхньої значущості в життєдіяльності людини) – позитивне ставлення відзначили 69–75 % респондентів; *по-друге*, до ступеня зацікавленості цими навчальними дисциплінами, у процесі навчання були отримані позитивні відповіді – “цікаво” 83–87 % респондентів.

Серед предметів соціально-гуманітарного напрямку найцікавішими були названі “Основи психології”, а з інтегрованих курсів блоку соціально-гуманітарних і професійно орієнтованих дисциплін – “Філософія життєвого успіху”, “Сучасні управлінські технології”, “Теорія й практика управління соціальними системами”, “Основи управління соціальними системами” тощо.

Цей результат закономірний у суспільстві, яке поступово переходить від тотальної психологічної безграмотності до освоєння елементарних психологічних знань і технологій соціального управління.

Завданнями дослідження, що відбувалось в умовах НТУ “ХПІ” було: 1) визначити спрямованість гуманітарних інтересів студентів; 2) виявити ставлення студентів до сформованих форм гуманітарної підготовки; 3) окреслити перспективи й потреби вдосконалювання гуманітарної підготовки.

Нагальна потреба в активізації процесу гуманітарної підготовки зумовлена: 1) не в останню чергу в цілому низьким загальнокультурним рівнем студентів освітніх установ технічного профілю; 2) часто вузьким кругозором цих студентів, відсутністю гнучкості мислення, непередбаченою поведінкою; 3) для багатьох характерною низькою культурою мови; 4) слабким володінням не тільки іноземними мовами, а й своєю рідною; 5) невмінням чітко, грамотно сформулювати свої думки; 6) невмінням працювати з науковою літературою; 7) слабкостю здатності до самокритики, потребою в самоосвіті й самовихованні.

Зумовленість гуманістичними цінностями виявляється нерідко в послабленні інтелектуально-духовного розвитку, поширенні технократичного снобізму. У результаті психолого-педагогічних досліджень (брало участь 515 респондентів: студенти III курсу машинобудівного факультету (МБ), IV курсу факультету інформатики й управління (ІФ) та енергомашинобудівного факультету (ЕМ), V курсу факультету бізнесу і фінансів (БФ) та електромашинобудівного факультету (ЕФ)) виявлено: 1) багато студентів (IV курс), незважаючи на гуманітарну підготовку (20% від загального обсягу інженерної підготовки), не перебороли технократичного снобізму (69,5% респондентів); 2) студенти вважають, що метою вищої технічної освіти є підготовка широко освіченого інженера, який розуміється на проблемах економіки, соціології, філософії, політики й права (30,5% опитаних); 3) студенти переконані в тому, що головна якість майбутнього фахівця – професіоналізм і профе-

сійна компетентність (кожний другий); 4) студенти вважають, що загальнокультурна підготовка повинна здійснюватися лише тією мірою, якої достатньо для професійного зростання. Дослідження показало, що особливого значення в гуманітарній підготовці студентів набувають проблеми людини.

Вищевикладений висновок підкріплюють інші дані. На запитання про те, які якості студенти вважають необхідними для сучасного фахівця, більше ніж половина опитаних (57,3%) на перше місце поставили вміння будувати відносини з людьми. Сучасний студент усе більш цілеспрямовано доходить висновку, що знання законів людських відносин у розв'язанні життєвих проблем може допомогти йому значно більше, ніж вузькопрофесійні знання.

Високий рівень гуманітарної підготовки підкріплюють професійні ЗУН, які формуються в майбутнього фахівця в технічному університеті. Гуманітарні інтереси студентів технічного університету, на наш погляд, дуже добре ілюструє перелік проблем, які найбільше цікавлять. Серед них респондентами відзначено такі: проблеми політики цікавлять 51%; проблеми людини – 74%; проблеми мистецтва й культури – 54%; проблеми інженерної творчості – 39%; проблеми спілкування людей – 78%; проблеми підприємницької діяльності – 76%; проблеми історії нашої держави – 53%; інші проблеми – 11%.

У принципі це повинно забезпечити потреби студента в тому рівні освіти, який він обирає. На це сподіваються студенти, про що свідчать такі дані: на запитання “Хотіли б Ви одержати поглиблену гуманітарну підготовку з якої-небудь гуманітарної дисципліни й здобути гуманітарну професію на додаток до своєї інженерної?” 45% респондентів відповіли “так”, інші або категорично відповіли “ні” (30,4%), або “важко відповісти” – 24,6%.

Зі студентів, які виявили бажання здобути додаткову гуманітарну професію, заслуговують на увагу такі групи, які хотіли б удосконалюватися: в галузі права – 22%; іноземної мови – 10%; менеджменту – 19%; психології – 18%; педагогіці – 6%; історії – 4%; філософії – 4%. Також виявлено таку закономірність. Для студентів технічного ВНЗ більш важлива сама гуманітарна дисципліна: 49,5% респондентів указали, що гуманітарні дисципліни не допомагають опанувати обрану спеціальність. Майже всі опитані (94,1 %) відзначили, що зв'язок гуманітарної дисципліни з профілем ВНЗ ніякою мірою не викликає інтерес до вивчення гуманітарних наук (тобто в остаточному підсумку до підвищення загальнокультурного рівня).

Серед факторів, що сприяють інтересу студентів до вивчення гуманітарних дисциплін у технічному університеті, визначено такі: загальний культурний рівень студентів – 37%; можливість на заняттях одержати нову інформацію, розширити кругозір – 38%; наявність у студентів особистої схильності до гуманітарних наук – 23%; зв'язок змісту гуманітарної науки, що викладається із сучасною ситуацією в країні й за кордоном – 10%; зв'язок змісту гуманітарної дисципліни з профілем обраної спеціальності – 6%; можливість висловитися на занятті з проблеми, що цікавить, подискутувати – 14%; методика проведення занять (розмаїтість форм проведення занять, творча атмосфера) – 11%; особистість викладача – 15%; інше – 4%.

Отже, щоб спонукати студентів технічного ВНЗ до більш серйозного й глибокого освоєння гуманітарного знання, викладачам гуманітарних дисциплін не варто забувати, звичайно, про зв'язок гуманітарного й професійного навчання, необхідно доводити, пояснювати, де і при виконанні яких функцій ця інформація, яка потім буде трансформована у ЗУН, знадобиться молодому фахівцю. Будь-яка гуманітарна дисципліна повинна постійно обновляти зміст, забезпечуючи ефективне включення людини в систему соціальних зв'язків, сучасних ідей, цілей і цінностей, викликати адекватне розуміння глибини й складності соціальних процесів.

При аналізі ситуації, що нерідко має місце в технічних ВНЗ при викладанні дисциплін соціально-гуманітарного блоку, можна виділити такі проблеми. По-перше, технократичний підхід багатьох викладачів спеціальних кафедр (важливі й потрібні тільки фундаментальні дисципліни і (або) нормативні дисципліни навчального плану). По-друге, недооцінка ними ролі гуманітарних дисциплін у процесі формування інженерних кадрів (скорочення кількості годин, що виділяються на дисципліни). По-третє, багато викладачів ВНЗ не мають спеціальної педагогічної освіти, а навіть ті, хто має, не завжди враховують специфіку процесу виховання й навчання цього вікового контингенту. По-четверте, багато викладачів бачать своє завдання, насамперед, у навчанні й ігнорують виховання. По-п'яте, багато викладачів реалізують свідомо непродуктивні стратегії взаємодії зі студентами. Основна з них: "Ми готуємо фахівця". Така установка не дає змоги ефективно формувати фахівця, затребуваного часом і суспільством.

На наш погляд, відзначені вище проблеми можуть бути вирішені, якщо будуть втілені в життя такі положення про організацію підготовки інженерів: введення збалансованої присутності дисциплін гуманітарного циклу із професійно орієнтованими дисциплінами в навчальних планах підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів; винайдення та впровадження оптимальних методів їхнього викладання в системі професійної підготовки у вищому навчальному закладі; перегляд форм організації й проведення занять. Так, наприклад, уже зараз можна констатувати, що лекції як форма проведення занять віджила, особливо якщо має місце варіант монологу. У цей час накопичено багато інформації, яку студент сам може вивчити з літературних джерел, підручників, Інтернету. Дуже важливим став діалог між студентом і викладачем, цікавіше проводити лекцію конференцію або лекцію консультацію, де викладач як гід може направити діяльність студента в правильному руслі; повинен бути зроблений акцент на індивідуальну самостійну роботу, пошук потрібної інформації тощо.

Висновки. Можна говорити про те, що результати проведеного психолого-педагогічного дослідження відображають потреби й очікування студентів у плані здобуття ними за період навчання у ВНЗ не тільки предметної, а й усіх інших видів компетентності. Політика різкого скорочення дисциплін гуманітарного блоку є політикою, яка завдає збитку якості й рівню розвитку професіонала, що призводить до загального зниження професіоналізму та професійної відповідальності майбутнього фахівця. Збалансована присутність психолого-

педагогічних і управлінських дисциплін (соціально-гуманітарний блок), оптимізація методів їхнього застосування в системі професійної підготовки у ВНЗ – основа підготовки високоякісних, конкурентоспроможних, компетентних фахівців і відповідальних членів суспільства. Неможливо раз і назавжди підготувати фахівця-професіонала, необхідно в нього сформувати бажання й здатність до постійного самовдосконалення та потреби в освіті протягом усього життя.

Розробка та впровадження інноваційних психолого-педагогічних та управлінських спецкурсів у НТУ “ХПІ” сприяли підвищенню рівня соціально-психологічної та управлінської компетентності випускників. Про це свідчать відгуки як випускників, так і працедавців, листи подяки, які отримують кафедри, що здійснюють фахову підготовку в університеті.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на детальніше вивчення проблеми формування конкурентоспроможного фахівця в технічному університеті та питання управління якістю фахової підготовки майбутніх інженерів.

Література

1. Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії “Українського прориву” / Віктор Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 2 (29). – С. 10–17.

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Ігнатюк О.А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ігнатюк Ольга Анатоліївна. – Х., 2009. – 562 с.

5. Ігнатюк О.А. Формування майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : [монографія] / О.А. Ігнатюк. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2009. – 434 с.

6. Романовский А.Г. Формирование конкурентоспособного специалиста как стратегическая задача философии современного образования / А.Г. Романовский // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 3. – С. 3–9.

7. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” / О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2002. – 160 с.

8. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Основи управлінських технологій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, О.А. Ігнатюк. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2004. – 184 с.

9. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / за ред. В.Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 472 с.